

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

Lignum Vitae, Arbor Vitae: az Élet Fája

„Az én családfám: a Kereszt.¹
S Ádámtól minden szenvedés
mint misztikus szőlőgerezd
csüng rajta... Ebből sajtólódik
az élet mámoros bora
s minden termés, magvetés...”

(Mécs László: *Az én családfám*, 1927)

A Teremtés könyve szerint „az Úristen kertet telepített Édenben, keleten és oda helyezte az embert ... azután kisarjasztotta az élet fáját a kert közepén, meg a jó és a rossz tudásának fáját” (Ter 2,8–9). A sok növény közül ezek lettek a *paradicsomi fák*.²

Antiochiai Ignác (†117 körül)³ az „Atya ültetvényeit” a „rossz hajtásokkal” állítja szembe: „Ha azok lennének (mint az Atya ültetvényei), akkor a kereszt ágai jelennének meg rajtuk, és romolhatatlan lenne gyümölcsük.” A szerző az ültetvényt a fával, a fát pedig a kereszttel társította.⁴ Az életfa a korai keresztény ábrázolásokon a törvényt és az Igét jelenti.⁵ E teológiai gondolkodás végleg összekapcsolta az élet fáját Krisztus keresztféjével, mert az emberiség Krisztus kereszthalálával kapta meg az örök életet. Már egy 3. századi forrás egyértelműen fogalmazza meg ezt: „E csodálatos fa ágairól az ég felé mehetünk. Minden hívő számára e fa jelenti az életet.”⁶ Eszerint a fa az égbe nyúló létra is (lásd: Jákob létrája).⁷

¹ Lásd később a firenzei ábrázolások rövid magyarozatát.

² VANYÓ László, *Az ókeresztény művészet szimbólumai* (Budapest 1988) 125.

³ RATZINGER, Joseph, *A remény forrásai*. (Budapest 1997) 17.

⁴ VANYÓ 1988, 126.

⁵ Uo. 54.

⁶ ZIEHR, Wilhelm, *A kereszt jelkép és valóság* (Budapest 1998) 38.

⁷ Lásd később: Torcello, Ferrara.

ARBOR VITAE (Einsiedeln, 1878)

Az életfa-kereszteknek sokféle ábrázolása ismeretes.⁸ A változatosság oka az, hogy Krisztus keresztfája a legjelentősebb jelkép: egyszerre az élet és a halál fája.⁹

A kifejezés sokféleségét három ábrázolás (két szentkép és egy ponyvametszet) kapcsán mutatom be a teológiai tartalom és a művészi megjelenítési mód összefüggésében. A teológiai értelemben vizsgált kifejezések három fáról szólnak: az *élet*, a *tudás* és a *kereszt fájáról*. A forrásokból, idézetekből átvett megnevezéseket nem változtatom meg, hanem a szerzők által használt formában építem a szövegbe. Ezért követheti egymást időnként az „élet és a tudás fájának” látványosan nem következetes használata.

Jeruzsálemi Szent Kírilloz (†387)¹⁰ sokszor utal a keresztre, mint az *élet fájára*. Szerinte ennek *előképe* a paradicsomi fára tekeredő kígyó és a pózna, amelyre Mózes kígyót függesztett a pusztában. Végül a beteljesedés: Krisztus a kereszten. Ádám bűne után a halál, Krisztus halála után az élet uralkodik.¹¹ Kírilloz szerint a „*xülon*” holt fa. A holt fa által jön az élet, amely visszahozza a paradicsomot, s így virágoztatja ki a *xülon*t. A *tudás fája* így az *élet fája* lesz.¹² Más helyen Kírilloz koszorúnak nevezi a keresztet, s lehet, hogy ezzel a pálmáról formált keresztet lebegtet a szeme előtt.¹³ Tehát a *koszorú* is a *kereszthez* kapcsolódó jelkép.

⁸ SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona* (Budapest 1986) 91–92; ZIEHR 38–39; VANYÓ 1988. Az itt közölt ábrázolások a szerző birtokában találhatók.

⁹ JANKOVICS Marcell, *A fa mitológiája* (Budapest 1991) 133.

¹⁰ Az elterjedt szláv kiejtés szerint: Cirill.

¹¹ VANYÓ László, *Katekézis, költészet és ikonográfia a 4. században* (Budapest 1995) 225.

¹² VANYÓ 1995, 108.

¹³ Uo. 215. A pálma és a koszorú egyaránt győzelmi szimbólum.

¹⁴ Uo. a könyv végén a 13. számú kép és annak magyarázó szövege.

¹⁵ Uo. 246.

¹⁶ Uo. 129.

A római *lateráni bazilika* apszismozaikján a Krisztus-mellkép alatt jellegzetes *pálma*fa tönkökből formált keresztábrázolás látható. Ez az ábrázolás palesztinai eredetű, és a keresztet az élet fájával asszociálja. A pálmafát ebben az esetben a Krisztus által megátkozott és terméketlenné tett *fügefával* azonosították, amelynek előképe a paradicsomi *tudás fája*, amely keresztfaként ismét *életfává* változott.¹⁴ A keresztény ókor egyes észak-afrikai szerzőinél az életfa, a *kereszt fája* és *víz* motívuma a keresztiséggel (a keresztiségben) egyesült.¹⁵

A 4. század elején Heléna (Ilona) császárné – miközben kereste a Megváltó kivégzési eszközét – e megjegyzést tette: „Az még mindig rejtekben van, és az örök élet pálmája el van dugva?” Figyelemre méltó e szövegben a *kereszt* és a *pálma* képzettársítása.¹⁶ E századtól a Szentföldről hozott ampullák¹⁷ sokasága terjesztette azokat a pálmárból készült keresztábrázolásokat, amelyek életfa-keresztek voltak.¹⁸

Damaszkuszi Szent János (675–749) így ír a paradicsomi élet fájáról: „... rendelkezik az életadó erővel, amelyből csak azok ehetnek, akik méltóak az életre és nincsenek a halál uralma alatt. ... szakított az ember, az élet fájának gyümölcséből. Mivel a gyümölcs Isten édes jelenlétével ajándékozza meg azokat, akik a gyümölcsöt megkóstolják, örök élettel, melyet nem ronthat meg a halál.”¹⁹ Ez az elgondolás jelenik meg egy elefántcsontból faragott, jelenetekkel díszített, 1150–1200 között készült klastromkeresztben: a kereszt fája az élet fája, ezért Ádám bűnbeesésére is van bocsánat.²⁰

A középkor keresztény embere számára a kereszt egyszerre jelkép és valóság, amelyet Szent Bonaventúra (†1274) teológiai tömörséggel így nevezett: „*Lignum Vitae, Arbor Vitae*”, vagyis az „Élet Fája”. Az *arbor* élő fát jelent, a *lignum* kivágott, száraz hasábfát. A *Lignum Vitae* így kétszeresen is kifejező elnevezés.²¹

Bonaventúra érvelése középpontjába Krisztust helyezte: „Ő a paradicsom közepére ültetett életfa.”²² Így fogalmazta meg az általa alkalmazott teológiai

¹⁷ *Művészettörténeti ABC* (szerk. Molnár Albert – Németh Lajos – Voit Pál; Budapest 1961) 27. Az *ampulla* körte formájú, többnyire nemesfém, szentelt olajat tartó palack. Ezek közül leghíresebbek a 600 körül készült *monzai* ampullák. Az egyik ampulla keresztábrázolása Krisztus mellképét egyesíti a golgotai keresztre feszítés jelenetével. Krisztus teste nincs pálmafa kereszten, hanem a kereszt fölött Pantokratorként jelenik meg. VANYÓ 1995, A 14.a. és 14.b. számú képek.

¹⁸ VANYÓ 1995, 108.

¹⁹ ZIEHR 1998, 39.

²⁰ Uo.

²¹ JANKOVICS 137.

²² *Szent Bonaventúra misztikus művei* (Budapest 1991) 53.

rendező elvet: „... amit ... összegyűjtöttem, egy képzeletbeli fán úgy rendeztem el, hogy az első és legalsó ágakra Üdvözítőnk eredetét és életét, a középsőkre szenvedését, a legfelsőkre pedig megdicsőülését írtam. Az első bokorra betűrendben négy, egymással szembenéző versszakot illesztettem, ugyanúgy tettem a másodikkal és a harmadikkal is. Mindegyikből egy-egy gyümölcs hajtása fakad, hogy így az élet fája titkának megfelelően tizenkét gyümölcsöt termő tizenkét ágra tegyünk szert.”²³

Érthető tehát, hogy a *Lignum Vitae* tökéletes, 14. századi képi megjelenítése Pacino da Bonaguidó festménye, amely a *firenzei Szent Klára* kolostorban található. A három szintre tagozódó festmény középpontjában hatalmas életfa áll, amelynek 12 lombos ágán 46 medalion függ, amelyek Jézus életének jeleneteit mutatják be.²⁴ A keresztfa itt egyben családfa is, akárcsak a szintén *firenzei Santa Croce* kolostor ebédlőjében Taddeo Gaddi (1310 k.–1366) képe, amely ugyancsak *Lignum Vitae*-kereszt. A *bolognai San Petronio* székesegyház baloldali első mellékkápolnijában láthatjuk Giovanni da Modena (1409–1455) „tudásfa-keresztjét”.²⁵

A velencei lagúnákban fekvő, 7. században épült *torcellói* székesegyház szentélyrekesztőjén az apostolok képei láthatók. Ennek tetején áll egy 15. századi kereszt, amely tulajdonképpen egy 12 fokú létra, a hátoldalán jól látható fokokkal.²⁶ *Ferrarában* a *S. Antonio in Polinesi* kolostor oldalhajójában 7 fokú létrakereszt áll.²⁷ Benedetto Antelami (1177–1223 között dolgozott) a *parmai* székesegyház keresztelőkápolnája számára készített domborművén a keresztnek gerendákból ácsolt szárain a lemetszett ágak csonkjai láthatók.²⁸ Ez az „élőfa-életfa” jelentést hordozhatja. A létra fontos kellék a keresztre feszítés és a keresztől levétel témájú jelenetek ábrázolásainál, ezért az *arma Christi* eszközeinek felsorolásakor is szerepel.²⁹

A Jesse fája ábrázolások egy részét is lehet az élet fájának értelmezni, de csak abban az esetben, amikor a fa csúcsán Krisztus látható. A legismertebb

²³ *Szent Bonaventúra...* 74.

²⁴ JANKOVICS 142.

²⁵ CHASTEL, André, *Itália művészete* (Budapest 1973) A 47. és a 84–85. számú képek.

²⁶ NORMAN, Eward, *Isten hajléka* (Budapest 2007) 64.

²⁷ Jákob lajtorjájára emlékeztet.

²⁸ CHASTEL 47. és a 84–85. számú képek; ZIEHR 105.

²⁹ SEIBERT 205.

³⁰ SEIBERT 141–142; AGGHÁZY Mária, *A barokk szobrászat Magyarországon 2* (Budapest 1959) 105.

³¹ *A néma barát megszólal* (Budapest 1985) 89.

³² RADOCSAY Dénes, *Falképek a középkori Magyarországon* (Budapest 1977) 174.

hazai Jessze fája ábrázolás a gyöngyöspatai templomban található (1653), ez azonban nem tartozik az életfa típushoz, hanem úrmutatóként értelmezhető.³⁰

Az 1526–1527-ben keletkezett Érdy-kódex így ír a Megváltóról: „megkínóznán, szörnyű halállal megölték az magas keresztfának ága-boga között”.³¹ Ennek a képi megjelenítése látható a felvidéki Zsigra (Zsegra, Zehra) faképei között, ahol a keresztre feszítést ábrázoló, feltehetőleg 1300–1330 körül festett³² részleten Krisztus keresztfája élő fa, amelyre alul a bűnbeesés kigyója tekeredik.³³ A neves ferences barát, P. Kelemen Didák 1729-es prédikációs gyűjteményének karácsonyi szövegében így fogalmaz: „Örvendezésnek szózatya hallatik az Igazak gyülekezetiben, kik között, úgy tetczik, mint ha hállanám az Adám szavát, köszöntvén a’ kis Jesust: Ez az élet fája, kinek gyümölcséből vévén, ismét halhatatlan lések.” Pár sorral alább így folytatja: „ez a Jesse gyökeréből nőtt virág Szál”.³⁴

A *fa* az emberiség ősi gondolkodásmódja szerint – a földbe kapaszkodó gyökereivel és az égi szférához rendelt koronája révén – az ég és a föld összekapcsolását jelenti.³⁵ A kereszténység életfa-keresztjének ábrázolásain a kihajtott növények időnként termést hoznak, általában *szőlőt* teremnek.³⁶

Az életfa jelentésének igazi, égi-földi perspektíváját egy ehhez kapcsolódó példa rövid bemutatásával szeretném megvilágítani.

A szőlő szimbolikájának lényegét egy rövid krisztusi idézet adja: „Én vagyok az igazi szőlőtő, Atyám a szőlőműves” (Jn 15,1–7). A római *San Clemente-bazilika* apszismozaikja művészettörténeti vélemények szerint a lateráni keresztelőkápolna szőlőindamintáját utánozza.³⁷ A kép összetett értelmű. A patrisztikus szövegekben a vízpartra ültetett fa az élet fája, amely vagy magát Krisztust, vagy az ő keresztjét jelképezi. Szimbolikája nemcsak a fával, hanem a szőlővel és a vízzel (pl. paradicsomi folyók) is kapcsolatos. Sőt, a fa ágai között fészket raknak az ég madarai és alatta paradicsomi táj terül el.³⁸ „A fa, mely élő vizek talajából nő ki, termékeny. Meglátjuk, hogy

³³ RADOCSAY 175. 88. számú kép. Középkori emlékeinket felsorolja: KAPOSY Veronika, *Életfa ábrázolás egy románkori timpanonon*, in *Művészettörténeti Értesítő* (1956) 122. A teológiai-művészeti vonatkozásait (21–23), valamint a szerteágazó szakrális néprajzi anyagot (31–39) foglalja össze: BÁLINT Sándor, *Karácsony, húsvét, pünkösd* (Budapest 1967).

³⁴ P. KELEMEN Didák, *Búza Fejek Mellyeket Az Evangeliombeli Aratok után felszedegelvén Az Az Anya-Szent-Egyház hív Pásztorinak írásibul egybe keresvén és élő nyelvén tett praedikállása után kévébe kötvén ’s ezen könyvben [...] ki bocsátott* (Kassa 1729) 62.

³⁵ SEIBERT 91.

³⁶ JANKOVICS 138.

³⁷ CHASTEL 51. és 145. számú képek.

³⁸ VANYÓ 1988, 125–126.

a gazdag indaszövevény, mely a képet teljes szélességében kitölti, nem csak egyszerűen dísz. Ez egy nagy szőlőtöke, melynek vesszői a kereszt fájának gyökereiből és ágaiból nőnek ki. Széles köröket befutva terjeszkednek ki az egész világra, és zárják azt magukba. A világ egyetlen nagy szőlőskertté válik. Indái között és azok kacskaringóiban nyüzsgő a történelmi lét teljessége.”³⁹ A teológus értelmezésében térben és időben, tehát az üdvösségtörténet folyamatában elhelyezve jelenik meg a bazilika apszismozaikja. Ratzinger később így folytatja az elemzést: „...a kereszt nemcsak szélességében nő. Van magassága és mélysége is. Láttuk már, hogy lent a földre nyúlik bele, azt öntözi és borítja virágba. Nos, még a magasságára kell figyelniük: fentről, Isten titkából az Atya keze nyúl le. Így jön mozgásba a kép. Az isteni kéz, úgy tűnik, a keresztet lesüllyeszti az Örökkévaló magasságból, hogy életet és megbékélést hozzon a világnak. De ugyanakkor felfelé is húz. Isten jóságának alászállása az egész fát ágaival együtt a Fiú felemelkedésébe vonja, szeretetének felfelé húzó dinamikájába.”⁴⁰ E keresztábrázolás jóval az Úrnapjának ünneppé⁴¹ válása előtt készült, de lényegében ennek az ünnepnek a mondanivalóját jeleníti meg. „A kereszt mint szőlőtöke a mozaikról lefelé mutat az oltárra, amelyen a föld termése mindig újra és újra Jézus Krisztus szeretetének borává változik át. Az Eukarisztiában Krisztus szőlőtökéje teljes szélességében benövi a földet. Világméretű ünnepében Isten szőlőtökéje a föld fölé húzza köreit és annak életét a Krisztussal való közösségbe veszi fel.”⁴²

Ez a művészi megoldás az egyetemesen elterjedt teológiai gondolat következménye. Ezt bizonyítja, hogy a keresztények által lakott területekről régóta ismert ez a típusú ábrázolás. Olyan középkori (13. századi) életfa-kő-

³⁹ RATZINGER 94. Lásd még a 12. és a 4. számú képeket.

⁴⁰ RATZINGER 94.

⁴¹ Soós Sándor, *Út menti szakrális emlékek. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye. A Dunakanyar és a Pilis.* (Budapest 2011) 162: „A mai ünnep kialakulásának kezdete a 13. században élt lüttiichi apáca, Szent Júlia (†1258) látomásához köthető. Az *Úr Legszenbabb Testének és Vérének ünnepét* 1264-ben IV. Orbán pápa terjesztette ki az egész Egyházra, de közeli halála miatt nem tudta végrehajtatni a döntést, ami ezért általánossá csak az 1311–1312-es Viennai Zsinat után lett, amikor V. Kelemen pápa 1314-ben megújította IV. Orbán rendelkezéseit. Ekkorra kifejlődött az ünnep liturgiája is. Úrnap körmenetről azonban még sokáig nem hallunk, és az Oltáriszentség körülhordozására is csak jóval később került sor. Igaz, hogy ez utóbbira a legrégebbi kölni példát már 1277-ből ismerjük, de gyakorlatilag csak a 14. századtól váltak a szentségi körmenetek. V. Márton pápa 1429-ben száznapi búcsút engedélyez az úrnap körmeneten résztvevő híveknek. A liturgia részeként a liturgikus eszközöknek is változniuk kellett. Hosszú időn keresztül az Egyháznak nem volt olyan edénye, amellyel méltó diszként körülvéve, jól látható módon hordozhatta volna az Oltáriszentséget. Másfél évszázadon át kehely szolgált erre a célra, a mai monstranciák csak a 14–15. század fordulójától tűnnek fel.”

kereszteket ismerünk például a kaukázusi (grúz, örmény) területről, amelyek új rügyek fakadását ábrázolják.⁴³ A spanyol inkvizíció zászlajáról készült 16. századi rézmetszet az életfa-keresztnek egy sajátosan értelmezett változatát mutatja. Ennek közepén gerendákból összeácsolt, ágaitól lemetszett kereszt áll, jobb oldalán lebegő zöldellő ág, bal oldalán egyenes kard.⁴⁴

A tanulmány elején közölt 6×9 cm-es szentképet a svájci (Einsiedeln) Benziger Kiadó August König 1878. június 29-én tartott első szentmiséjének emlékére készítette. Felirata: *Arbor vitae*. A szentképünkön a jelképes „élőfa” tövéből fehér liliomkoszorú – a tisztaság jelképe – hajt ki, s a képet barokkos rózsakoszorú keretezi, de a kereszt körüli koszorú ősi szimbólum. A rózsza és a liliom egyaránt a Szűzanya virága. A rózsza a rózsafüzérre,⁴⁵ a Mária-jelenésekben szorgalmazott imádságra is utalhat.

KÁLVÁRIAJELENET ÉS ÉLETFA

E szentképünkön a rózsafából nő ki a kereszt, amely az édig ér, vagyis a mennyek országáig. Ezt mutatja a felfeszített Megváltót körülvevő fénykoszorú is. E fának a termése is rózsza. A tetején látható életre és halára utaló jelképek a földi mulandóságot fejezik ki, de üzenete túllép ezen, mert tudatja, mindig az Úr é vagyunk.

Papírra nyomott, közepes minőségű, kézzel színezett rézmetszet a 18. század első feléből. Mérete: 13,4×7,6 cm. A képen jelzetet nem találtam, tehát a készítő mester neve és a készítés helye nem állapítható meg.⁴⁶

A kép egy *kálváriajelenetnek* és egy *életfa-keresztnek* az összetett kompozíciója, amely „az életünkben és halálunkban egyaránt az Úr é vagyunk” ikonográfiai típust képviseli, s egyúttal az *elmúlás* allegóriája is.⁴⁷

⁴² RATZINGER 95.

⁴³ ZIEHR 197, 199.

⁴⁴ Uo. 106.

⁴⁵ Soós Sándorné, „...fonjunk rózsafüzért szép Üdvözetébül!” *A rózsafüzér imádsága és rózsafüzéres versek a XIX–XX. századi magyar irodalomban* (Budapest 2009).

⁴⁶ A kép párhuzamát közli: SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből. III. Alkalmazott szentképek (16–21. század)* (Szeged–Budapest 2008) 446–447: „Életünkben és halálunkban egyaránt az Úr é vagyunk.” Az elmúlás allegóriája. A 331. számú kép 1720 körül készült, rézmetszet, papír, imakönyvből való. Jelzete: „Birckhart Sculp: Pragae.” Antonin Birchart Prága. Ez a metszet csak részleteiben tér el a mi képünktől: mások a feliratai (latin nyelven készültek); a homokórán álló azonosíthatatlan madár kiterjeszti szárnyait; a fa alatt jobb oldalon kis állat látszik (patkány, esetleg majom); hiányzik a vipera és a nagy bokros növények.

⁴⁷ SZILÁRDFY 2008, 446–447, 331. számú kép.

KÁLVÁRIAJELENET ÉS ÉLETFA
(színezett rézmetszet, 18. sz. első fele)

A kálváriajelenet három keresztből áll: középen a keresztre feszítve a Megváltó, oldalán pedig a két lator keresztlője. Kálváriának nevezzük a szabadtérben épített emlékeket, amelyek az egykori események színhelyeit jelenítik meg, vagy arra emlékeztetnek. A művészettörténet kálváriának, Golgotának, kálváriajelenetnek nevezi a keresztre feszítést ábrázoló műalkotásokat is.⁴⁸

A keresztnak az életet adó és halált osztó kettősségét a Jézussal egy időben felfeszített két bűnöző sorsa mutatja. Útjuk éppen a kínhaláluk előtt válik szét, sorsukat a Megváltó felé intézett szavaik döntötték el. A jobb lator az életet választotta: „Jézus, emlékezzél meg rólam, amikor eljön uralmad” (Lk 23,42). Az életre hívását Jézus mondja ki: „Bizony mondom neked, még ma velem leszel a paradí-

⁴⁸ Soós 37–47. Háromkeresztes ábrázolások ezek, ahol Jézus keresztlője (Jézuskereszt) mellett a két lator keresztlője (latorkereszt) látható. A zárójelbe tett elnevezések a népi etimológia részét alkotják.

⁴⁹ JANKOVICS 140.

⁵⁰ A rózsát mint legszentebb virágszimbólumot Szilárdfy Zoltán vizsgálta: SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia-kultusztörténet* (Budapest 2003) 320–324. A rózsafából kinövő keresztfánál a virág jelképezheti a Fájdalmas Anyát, Máriát. „Mint a bogáncs között” a rózsza – folytathatjuk a fent idézett szentírási helyet, hiszen a rózsafa itt is tüskés bokrok között látható. A Mózes óta ismert vadrózsza (csipkebokor) is a rózsaszimbólumok közé tartozik. A *vörös rózsza* Krisztus sebeire utalhat. A *rózsaszirmoknál* az őt szírom utalhat Krisztus sebeire, lehet alvadt vér nyoma (SEIBERT 271).

⁵¹ A *dicsfény* az isteni személyek fényességének és hatalmának a szimbóluma (SEIBERT 71).

⁵² A *felírtaszalagok* szövegei egyértelmű üzeneteket hordoznak, biztos eligazítást és útmutatást adnak a képet szemlélő számára. A kép értelmezését könnyítik meg. A keresztyén ókortól megtalálhatók a képeken és domborműveken. „Az írott szó végső soron a gondolat képe”: VANYÓ 1988, 14.

⁵³ *Úgy az életben...*

⁵⁴ A *koszorú* lehet győzelmi jelvény, lehet a vértanúság jelképeként a mennyei győzelem szimbóluma (SEIBERT 181). A *korona* (corona=koszorú) az égi és földi méltóságok uralkodói jelvénye

csomban” (Lk 23,43). A bal latorról így emlékezik meg az Evangélium: „Az egyik fölfeszített gonosztevő káromolta: ’Nem te vagy a Krisztus? Szabadítsd meg hát magad és minket is.’ ” (Lk 23,39). Az ő sorsa a végleges halál.

A 13. századtól kezdve szélesebb körben terjedtek el az olyan – mai szóhasználatlaltól – kálvária-ábrázolások, amelyeken Krisztus életfa-keresztben függ. Ezek a *bűnbeesést és a keresztre fészítést* teológiai mélységében, összesűrítve ábrázolják. Láthattuk, hogy Bonaventúra *Lignum Vitae*-je is ihlette a típus kialakulását. E festményeken általában Ádám és Éva áll a kereszt tövében.⁴⁹ A mi képünkön az összülőket, Ádámot és Évát megkísértő kígyó, valamint a fölötté látható koponya (Ádám koponyája) utalhat a bűnbeesésre. A készítő művész így rejtetten idézte fel az első emberpár bűnét.

A szentképen egy *rózsafa*⁵⁰ kétfelé ágazó törzsének közepéből nő ki Krisztus keresztje, amelyet *dicsfény*⁵¹ vesz körül. A jobb oldali szár üdén zöldül és hozza életerős, piros virágait. A szár tetején *feliratszalagon*⁵² (*So wohl in Leben*)⁵³ fiatal férfi feje. Rajta *babérkoszorú*,⁵⁴ azon álló, tele, lepergésre váró *homokóra*.⁵⁵ Az órán madár ül, feltehetőleg *csalogány*.⁵⁶ A rózsaszár alatt leveles, zöld, tüskés bokor, minden bizonnyal *bogáncs, bojtorján*.⁵⁷ Felette *pillangó*⁵⁸ száll.

A bal oldali rózsaaág leveleit, piros szirmait hullatva már az elmúlásra utal. Az ág tetején *feliratszalag (als in Sterben)*,⁵⁹ azon *lábszárcsontokra helyezett koponya*.⁶⁰ A fölötté álló homokórán már leperegtek a szemek. Az órán madár ül, *bagoly*nak⁶¹ tűnik. A szár alatt *tüskés, elszáradt, levél nélküli bokor*:

SEIBERT 179). A koszorú a mennyei győzelem jeleként értelmezhető, szolgálhat a korona helyettesítésére is (SEIBERT 181). A dicsőség, a győzelem, a felszentelés és a szentség szimbóluma, vö. PÁL József – ÚJVÁRI Edit, *Szimbólumtár* (Budapest 1997) 273.

⁵⁵ A *homokóra* a lassan, de feltartóztathatatlanul múló időt szemlélteti (SEIBERT 123).

⁵⁶ A *csalogány* csodálatos éjszakai éneke miatt a szeretet és a vágyakozás jelképe, amely általában a lelki vágyakozásra vonatkozik (SEIBERT 61).

⁵⁷ A *tövis, bogáncs, bojtorján* szúrós gyomnövények a bűn, a szenvedés és a kín jelképei. Elfojtják, megölik a hasznos magvakat. Mária képein a Krisztus által legyőzött bűnre utalnak, a passiónál pedig a szenvedésre és a töviskoronára (SEIBERT 306–307).

⁵⁸ A bábból kikelő *pillangó* az ókortól a lélek jelképe. Ilyen értelemben vette át a kereszténység. Krisztusnak, illetve a híveknek a halálára és feltámadására vonatkoztatva láthatjuk. Gyakran előfordul a Szűzanya képein (SEIBERT 267).

⁵⁹ „*mint a halálban*”.

⁶⁰ A lábszárcsontokra helyezett koponya és homokóra a halál jelképe (SEIBERT 179).

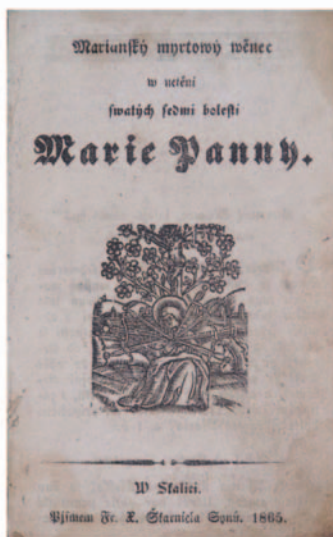
⁶¹ A *bagoly* éjszakai állat lévén, a passiójelenetekben a sötétséget jelenti, ahová Krisztus keresztthalála fogja elhozni a világosságot (SEIBERT 44).

A rózsza földbe kapaszkodó gyökereit jobbról balra csúsztatva egy természetes *áspiskígyó* (vipera)⁶² kerül meg. Fejét a hulló rózsaszirmok és levelek irányába emeli, kétágú nyelvét nyújtogatja.

A kép alá írt szöveg hiányos: ... *β uns o Gott den Himmel erben.*⁶³

Szentképünk tehát a felfeszített Krisztust ábrázolva egyszerű kálváriajelenet és életfa. A jobb oldali rózsaszár, miként a jobb latornak adott krisztusi ígéret, az életet jelképezi. A bal oldali rózsaszál pedig a menthetetlen és reménytelen halál és elmúlás kifejezője. A homokórák mindenkit a földi lét mulandóságára figyelmeztetnek. Ugyanakkor intő a latrok példája, mert a választás szabadságát, annak felelősségét és következményeit is előre vetíti. A mindenki számára adott *végző reményt* azonban a keresztszárakra szegezett kezekből mindkét oldal felé egyaránt csöpögő vér – a *megváltás vére* – jelképezi.

AZ ÉLET FÁJA ÉS A HÉTFÁJDALMÚ SZŰZANYA

1865-ben készült a nyolcoldalas, szlovák nyelvű ponyva. A címlapon látható fametszet mérete: 5,2×4,4 cm. A ponyva címe magyarul: Mária mirtuszkoszorú Szűz Mária szent hét fájdalmának tiszteletére.⁶⁴

A metszet közepén vízszintesen fekvő, ember által készített, földbevert *karókra* hajtott, vékony vesszőkből font sövényt látunk. Ez jelképesen az égi és a földi világot választja el. A száraz *fakarók* közül a középső *életre kelt*, vagyis kihajtott, kiszögdült, virágba borult és természetfeletti termést hozott. Ugyanis e fa törzsén és ágain – mint kereszten – a *felfeszített Megváltó* teste függ. Ez így az Élet Fája, amely nem csak elválaszja, hanem *össze is köti* a két világot.

⁶² Az *áspiskígyó* (vipera) mint kígyó, a csábítás, a gonosz, az ördög, a kísértés jelképe. Mária lesz az, aki legyőzi a kígyót. A legyőzött az áteredő bűn jelképeként jelenik meg a Madonna-képeken (SEIBERT 177). Az ábrázolásai összetett szimbolikával rendelkeznek (áspiskígyó, baziliskusz, sárkány), és meglehetősen nehéz szétválasztani a különféle elemeket (SEIBERT 48–49).

⁶³ „engedd nekünk Isten, hogy a túlvilág örökösei legyünk”.

⁶⁴ A Hétfájdalmú Szűzanyát (Sedembolestná Panna Mária) különleges nemzeti tisztelet övezi. Ő Szlovákia pátrónája. (Köszönöm Käfer István szíves kiegészítését.)

A fa alatt földre roskadva, *szívébe döfött hét törrel*, a kezeit imára kulcsolva térdel a *Szűzanya*. A Fiáért szenvedő, vele a szenvedésben részt vállaló Anya fájdalmát fejezi ki az ábrázolás.

A Fájdalmas Anyát két időpontban: a *feketevasárnapon* (nagyböjt ötödik vasárnapja)⁶⁵ és *szeptember 15-én* köszönti az Egyház, amely alkalmakkor a *compassio* (együttérzés, együttsszenvedés) jelenti a megemlékezés alapját. A népi kultuszban ez a szenvedő anyával való együttérzés óriási érzelmeket és az ünnephez való ragaszkodást váltott ki, érthető módon főleg az asszony nép körében.⁶⁶

Mária felmagasztalt anyai fájdalmának ünnepei ezek, de Mária *hétfájdalmát* a *fájdalmas pénteken* is számon tartják. A kultusz eredetét még nem sikerült a kutatásnak pontosan kiderítenie. Első nyomai a keresztes háborúk Szentföld-élmény időszakában és az ezt követően születő passiómisztikában kereshetők. Felvirágoztatásában a koldulórendek, főleg a ferencesek és önállóban a szerviták jeleskedtek.⁶⁷ Az ünnep első hivatalos említése az 1433-as kölni zsinatról ismeretes. A Hétfájdalmú Szűzanya őszi ünnepét először 1668-ban IX. Kelemen pápa engedélyezte a szervita rendnek.

1814-ben VII. Piusz az egész Egyházra kiterjesztette az ünnepet, amit 1908-ban Szent X. Piusz pápa szeptember 15-re helyezett. Ennek lelki előzménye, hogy VI. Sándor pápa 1495-ben hagyta jóvá a mai Belgium területén a már néhány éve virágzó első Hétfájdalmas Szűz Társulatát. XIII. Benedek 1727-ben ezt a társulati megemlékezést az egész Egyházra kiterjesztette, és áthelyezte feketevasárnap hetére. XXIII. János pápa 1960-ban egyszerűbb ünnepé minősítette, szeptember 15-én liturgikus napot kapott.⁶⁸

A *hétfájdalom* tisztelete evangéliumi eredetre és az ősi hagyományra vezethető vissza: 1. „S a te lelkedet tör járja át” (Lk 2,35) – Szent Simeon szavai. 2. „Heródes keresi a gyermeket és meg akarja ölni” (Mt 2,13) – az Egyiptomba menekülés. 3. „Atyád és én bánkódva kerestünk” (Lk 2,48) – szülei nem találták a 12 éves Jézust. 4. „Jézus keresztje mellett ott állott az édesanyja” (Jn 19,25) – a keresztre feszítés okozta fájdalom. 5–7. A másik három fájdalom a hagyomány szerint a Szűzanya találkozása a *keresztjét vivő Jézussal való találkozása, a keresztről való levétel, a siratás és a temetés*.

⁶⁵ BÁLINT Sándor, *Karácsony, húsvét, pünkösd* (Budapest 1976) 193.

⁶⁶ HETÉNY János, *A magyarok Máriája* (Budapest–Szeged 2011) 296–372. Sok szöveget közöl.

⁶⁷ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium* (Budapest 1977) II, 279. Egy legenda szerint Arimathei József és Nikodémus alapította a szervita rendet, s azt 1740-ben, Firenzében csak új életre keltették.

⁶⁸ HETÉNY 298.

Az utolsó négy fájdalom kultuszának elemzése nagypéntek napjának eseményeihez is szorosan hozzátartozik.⁶⁹

Egy ponyva teljesen más – ún. népi teológiai – megközelítéssel, nem Krisztus életének eseményeire építve, meséli el e kardok történetét:

A csudatörténet.

1. Hallgas beszédemre te jámbor keresztény!

Mi Rómában történt, egy csudaesemény.

Ott a temetőben egy kis kápolna áll,

Melyben Ő Szentsége szent miséket szolgál.

2. A kápolna falán függ ott egy szép,

A fájdalmas Anyát ábrázoló szent Kép,

Hét kard villog mellén, szurva sz. szívében

S szent Fia holttestét tartja szűz ölében.

3. Midőn minden szentek napján sz. mise volt,

Szentséges pápa a kép előtt meghajolt,

A csudakép felől nagy sírás hallatszott,

A szent Szűz szeméből rezgő könny hulladzott.

4. És a könny lecsordult Krisztus sebeire,

És onnan véresen a szent Szűz térdére!

A kik jelen voltak, mélyen megindultak,

Összetett kezekkel földre leborúltak.

5. A sz. Szűz képéhez hét szárnyas angyal jött,

Jövendőt jelentve a sok rosztól elött.

ELSŐ döghalál ijeszté a nagy bűnt,

S nyugatra fordulva nagy hirtelen eltűnt.

6. MÁSODIK keresztbe téve két kardot,

Háborut jelentett és mifelénk tartott;

De mintha seholy látna mást mint bűnt,

Körülbegett és nagy hirtelen eltűnt.

7. HARMADIK tartott igazságmérleget,

Melyet meglátva, az emberszív rettegett;

Egy tányérját immár a sok bűn levonta,

Jeliül, hogy végóránk közeleg naponta.

8. NEGYEDIK ön testét tépte és szaggatta,

Hogy a nép nem böjtöl, búsan kimutatta,

S fölrepült és arról adott tanulságot,

Hogy el kell már hagynunk e hiu világot.

⁶⁹ BÁLINT 1977, II, 279.

9. *ÖTÖDIK* keresztfát tartott jobb kezében,
Melyen Krisztus függött végső perczeiben,
Vérző sz. sebekkel, halavány hunyt szemmel
Alatta szent anyja égő gyötrellemmel.
10. E kinra a sziklák mind megrepedeztek,
Halottaikból a népek mind fölkeltek.
És élők! ti is a bűnből keljetek fel,
Mert meghalnotok és majd számolnotok kell.
11. *HATODIK* mindakét szemét eltakarja,
Mert a bujaságot látni nem akarja;
Eltűnik, mert semmiképen nem szívleli,
Hogy a fiatal a vénet nem tiszteli.
12. *HETEDIK* a bosszuállásnak anyyala,
Kinek örök kinzás vala hivatala,
Mert pokolból jött fel, hogy szüntesse a bünt:
Bosszúsan szétnézett, s nagy hirtelen eltűnt.
13. Nem látott sem gyónót, sem pedig áldozót,
Sem egy igazbirót, sem dús adakozót;
Nem látott bőjtőlőt, se ájtatos szüzet,
Mind csak olyat, a ki várhat örök tüzet.
14. Oh fájdalmas szent Szűz! értjük intő képed:
Hisszük; oh ne hagy el tántorodott néped,
Kérjed le mireánk Szentlélek áldását,
Hogy hiven kövessük a Krisztus vallását.
15. Szeressük az Istent mi teljes szívünkéből,
És teljes lelkünkéből és minden erőnkéből.
Vessük meg a világnak minden bűbáját,
Hordozzuk a Krisztus véres keresztfáját.
16. Induljunk a csudaképet megcsókolni,
A szent Szűznek tiszta szívünkéből hódolni;
Szent imát s éneket együtt hangoztassunk,
Hogy egykor hozzá a mennybe eljuthassunk.
Amen.⁷⁰

A liturgiátörténet egyaránt tud *három, öt és hét* anyai fájdalom ünnepléséről, amelyek közül az utóbbi az igazán elterjedt. Jellemző, hogy a 17. századig a Mária-siralmak tárgya tulajdonképpen Jézus szenvedése.⁷¹ Az emberi együttérzésből fakadt a himnuszok egy különleges fajtája, a *planctus*

⁷⁰ A ponyvairodalomban: *Csudatörténet* (1865) 2–4.

⁷¹ HÉTÉNY 297–299.

vagy siratóéneke, amely Mária Krisztussal való együttzenvedését mondja el (Jacopone da Todi: *Stabat Mater*).

Mária fájdalmait örökítette meg első magyar versünk, az 1300-as évek körüli időből való Ómagyar Mária-siralom:

*Valék siralom-tudatlan,
Siralomtól süppedek,
Bútól aszok, epedek.
Választ világottól
Zsidó, fiacskámtól,
Édes örömettől.
Ó én édes uracskám,
Egyetlen egy fiacskám!
Síró anyát tekintsed,
Bújából kinyujtsad!
Szemem könnytől árad,
És keblem bútól fárad.
Te véred hullása
Én keblem alélása.
Világ világa,
Virágnak virága!
Keservesen kízzatok,
Vasszegekkel veretel.
Ó nekem, én fiam,
Édes mint a méz!
Szegényül szépséged,
Véred ürül vízként.
Siralmam, fohászkodásom
Terjed [mutakozik] kívül
Én keblemnek belső bújja,
Mi soha nem hűl.*

*Végy halál engemet,
Egyetlenem éljen,
Maradjon uracskám,
Kit világ féljen!
Ó igaz Simeonnak
Biztos szava ére;
Én érzem e bútört,
Mit hajdan ígére.
Elválnám tőled,
De ne volna,
Hogy így kízzatok,
Fiam, halálra.
Zsidó, mit téssz,
Törvénytelen,
Mert fiam hal
Büntelen.
Fogva, huzogatva,
Öklelve, kötve
Ölöd.
Kegyelmezzetek fiamnak,
Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kinjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!⁷²*

Az első magyar vers irodalmi parafrázisai közül kiemelkedik Weöres Sándor verse:

*Nem tudtam a búról,
most a bú megölel,
halványsággal belehel.
Jaj nekem, én fiam,*

*égi virágszál,
igen elváltoztál,
messzire távoztál.
Iszonyú vasszegek*

⁷² Ómagyar Mária-siralom – PAIS Dezső olvasata.

⁷³ WEÖRES Sándor, *Mária siralma*.

⁷⁴ SEIBERT 218.

török a csontodat,
 facsarják izmodat,
 jaj én fiam, én fiam,
 feketülő vérrrel
 csombókos a hajad.
 Az éjjel álmomban
 egész kicsi voltál,
 fűrdettelek téged
 egy nagy tekenőben.
 Abban a nagy tekenőben
 tükrözött az égbolt,
 jaj én fiam, én fiam,
 két szemed is kék volt.
 Gonoszok lánczsája
 szúrja át a melled,
 gyere vissza, jaj én fiam,
 maradj anyád mellett.
 Álmomban csókoltam
 apró dundi lábad,
 mosolygott a csöpp szád,

jaj én fiam, én fiam,
 hadd menjek utánad.
 Véred bő hullása
 szemeim sírása,
 szép arcodnak hervadása
 szívem szakadása.
 Gógicsélve heverésztél
 két karomba dőlve,
 hullt, csak hullt a zápor könnyem
 a nagy tekenőbe.
 Torkom csuklik,
 hörög a mellem,
 jaj nekem, megfulladok,
 fogjatok föl engem.
 Szíved fárad,
 karod is kiszárad,
 éjfél tájban sötét hollók
 tépázzák a vállad.
 Jaj nekem, én fiam,
 jaj én fiam.⁷³

A 13. század óta ábrázolják Máriát mint Fájdalmas Anyát (*Mater dolorosa*) a *passio* egyes mozzanatainak szereplőjeként, főként a keresztt alatt és fiának siratása közben.⁷⁴ A 14. századtól jelennek meg önálló témaként a Máriát halott fiával az ölében bemutató ábrázolások (*Vesperbild*),⁷⁵ amelyek német női kolostorokból terjedtek el. E kolostorokban a lelkeséghez kapcsolódó misztikus írások is születtek. Ezek az ábrázolások a halott Krisztusról való elmélkedést és a Szent Sebek tiszteletét voltak hivatottak elősegíteni. A halott Krisztus – ugyanúgy, mint az anyja ölében ülő Kisdéd – a világ üdvösségét nyilvánítja ki. Erre utal, hogy a halott teste néha egészen kicsi, szinte gyermek méretű. Itáliában a 15. században jelenik meg e szobortípus, és ott kapja a *Pieta* (*Együttérzés*) nevet.⁷⁶ Nem véletlenül ez a kompozíció lett a középkor végi áhítatformának, a *devotio modernának* az egyik legegységesebb szimbóluma. A reformáció kezdetétől ez a típus a vezeklő-engesztelő gondolat látható kifejezésévé vált.⁷⁷

⁷⁵ Uo. 206.

⁷⁶ Uo. 195.

⁷⁷ SZILÁRDFY 2003, 120.

A pieták a közös isteni és emberi szenvedés látható kifejezői. A leghíresebb Michelangelo pietája a Szent Péter-bazilikában.

Az ünnep számos pietás történelmi kegyhelyünkön búcsúsnap (Sasvár,⁷⁸ Pozsony,⁷⁹ Holics,⁸⁰ Nyitra,⁸¹ Radvány,⁸² Sümeg,⁸³ Egerszalók – prototípusa a sasvári szobor⁸⁴ –,⁸⁵ Gyöngyös,⁸⁶ Eger,⁸⁷ Segesd, Felsősegésd,⁸⁸ Vác, ahol a fájdalom mellett az örömet is ünnepli a búcsúsnép⁸⁹). A sasvári pieta⁹⁰ kegyszobrának festett változatát tisztelték a pesti pálos templomban, másodlagos másolatát a budai Szent Anna-templom Szent Kereszt-oltárára helyezték.⁹¹ A pietás kegyhelyeink szobrainak – elsősorban a sasváriknak – fából faragott példányai számos háznál ma is láthatók.⁹² Bálint Sándor híres „szentembere” Orosz István, aki zarándoklatai költségének egy részét feszületek és kegyszobor-másolatok árusításából fedezte.⁹³ Ilyen, kegyszobrot árusító zarándokot láthatunk a kismáriacelli kegyhely történetét bemutató kötet festett rézmetsetén.⁹⁴

Lényeges megfigyelni a kultusztörténeti folyamatot. Mária fájdalmának a megjelenítése és előadása a 14. századtól lassan változik (pieta), s tetőpontjára a barokkban ér: Mária erőtlenül hanyatlik a vele lévő asszonyok karjaiba vagy a földre. „A nemes vonalú alkotások az epigonok kezén hisztériás jelenetké válnak. A megváltói keresztalál ábrázolása elsikkad e képeken. De már nem is az a cél. Az érzelem, a szubjektív érzés túlheve uralkodik e képeken, akárcsak a korabeli énekekben.”⁹⁵

A Verses Szentírás fogalmazása szerint, Szent Simeon ekként jövendölt:

*Máriára tekintett és arca elborult,
Szemeiből egy könnycsepp a földre hull.
Így szólt: „Óh, Szűzanya, halljad végzetedet,
Hegyes tör járja át anyai lelkedet,*

⁷⁸ JORDÁNSZKY Elek, *Magyarországban s az ahoz tartozó részekben levő Boldogs. Szűz Mária kegyelmképeinek rövid leírása* (Pest 1863) 50–59.

⁷⁹ ESTERAS Pál, *Az egész világon levő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek röviden föltett eredeti* (Nagyszombat 1690) 76–77; JORDÁNSZKY 20–25.

⁸⁰ JORDÁNSZKY 58–60.

⁸¹ Uo. 94–97.

⁸² Uo. 106–108.

⁸³ Uo. 168–171.

⁸⁴ BÁLINT Sándor – BARNA Gábor, *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza* (Budapest 1994) 328.

⁸⁵ JORDÁNSZKY 216–218.

⁸⁶ Uo. 226–229.

*Hegyes tör járja át, szenvedés lesz sorsod,
A gondolatokat kinyilatkoztatod.”
Ez volt a fájdalom első hegyes töre,
Mely a szent szűz szívét vérzővé sebezte.⁹⁶*

Mária fájdalmának „köves legendáit” is megörökítette a Verses Szentírás. Azt az eseményt idézi, amikor Mária megtudta, hogy Fiát halálra ítélték:

*Arca elhalványult, szeme lecsukódott,
És elalélva ott egy kőre lerogyott,
Sima márványkő volt, amelyre leesett,
Ezen percben történt a csodás jelenet:
Hogy meglágyult a kő és ott bemélyedett,
Hová a Szűzanya két szent keze esett.
Rómában van a kő, most is megláthatják,
Az édes Szűzanya kezének alakját.
Oltárkő lett ezen drága ereklyéből...⁹⁷*

Amikor pedig Kaifás házában kihallgatták Jézust,

*Mária kiinn maradt, ott a kapu mellett,
Egy magas, négyszögletű márványkő vala ott,
A fájdalmas Anya e kőre felállott!
Ott e kövön töltött éppen három órát...
[...]
Fájdalmas könnyei hulltak zápormódra,
Nem nyílt az ajka többé panasszóra,
Csak könnye omlott, mint gyémánt gyöngypatak,
Cseppjei a hideg kőpadra hulltanak.
E kövön évenként gyöngyöznek a könnyek,
Azóta hívják e követ „Bánatkőnek.”⁹⁸*

⁸⁷ BÁLINT – BARNA 328.

⁸⁸ Uo. 343.

⁸⁹ BÁLINT 1977, II, 281–282. HETÉNY 301.

⁹⁰ SZILÁRDFY Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon* (Budapest 1984) 25. sz. kép szövegmagyarázata; SZILÁRDFY 2003, 120–122.

⁹¹ SZILÁRDFY 1984, 26. sz. kép szövegmagyarázata.

⁹² BÁLINT 1977, II, 281–282.

⁹³ BÁLINT Sándor, *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza* (Budapest 1942) 80–81.

⁹⁴ SOÓS Sándor – SOÓS NÉ VERES Rózsa, *Kismáriacell, Celldömölk búcsújáró helye* (Celldömölk 2012) 13.

⁹⁵ HETÉNY 302.

⁹⁶ A ponyvairodalomban: VARGA Lajos, *Verses Szentírás vagy Biblia* (reprint, Budapest 1995) 344.

⁹⁷ VARGA 487.

⁹⁸ Uo. 489–490.

Az üdvösségtörténet nagy eseményeit foglalja keretbe az 1772-es Loretói Litánia egyik metszete: *Megváltónak Anyja*. A kép alsó részén a megszületett Megváltót pásztorok köszöntik. A háttéréből nőző nagy kereszten hatalmas töviskoszorú, melynek tüskéibe az *Arma Christi* eszközei vannak beszúrva. A koszorúban, Mária ölében áll a kis Jézus, kezében kis kereszttel.⁹⁹

Szokás még – ahogyan itt is láthatjuk – a Fájdalmas Szület halott fia nélkül, hét törrel vagy karddal átvert szívvel is ábrázolni. E típus a 16. századtól vált népszerűvé.¹⁰⁰ A történeti Magyarország kegyhelyein találunk ilyen típusú kegyszobrokat: Szokolócson¹⁰¹ és Királyfalván.¹⁰² E kultuszhoz tartozik még a hétfájdalmú olvasó végzése is.¹⁰³

⁹⁹ CSEREY Farkas, *Isten Anyjának, a Boldogságos Szepőlötelen szép Szűz Máriának Lóréтоми Litániában lévő nevezetek' rendin folyó dicsérete* (Bécs 1772, reprint: Budapest 1998) 52–53. A gyermek Jézus kínozóeszközökkel való ábrázolásáról: SZILÁRDFY 2003, 40–48.

¹⁰⁰ SEIBERT 218.

¹⁰¹ JORDÁNSZKY 62–65.

¹⁰² Uo. 90–92.

¹⁰³ PÁZMÁNY Péter, *Keresztény imádságos könyv* (Budapest 1886) 535–536.